

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАКАРПАТТЯ (1919-1939 рр.)

Постановка проблеми. Проблема підготовки кваліфікованих конкурентоздатних кадрів для народного господарства України, готових до виконання своїх професійних обов'язків в умовах кризової економіки є актуальною. З позицій європейського вибору необхідно використати прогностичні можливості формування системи підготовки кадрів, які забезпечать швидкий ріст економіки. Розв'язанню цієї проблеми покликаний сприяти історичний регіональний досвід. Творчого переосмислення вимагають традиції фахової освіти у Закарпатті у період між Першою та Другою світовими війнами. Унікальність швидкого економічного розвитку регіону визначалася демократизмом державного управління.

До вивчення історичних традицій професійної освіти заохочують закони України «Про освіту» (1991 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), положення Національної доктрини розвитку освіти (Україна ХХІ століття), Проект Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні (2010-2020 рр.) та ін. Серед пріоритетів сучасної професійної освіти створення належних умов для забезпечення країни якісними кадрами шляхом задоволення потреб особистості.

Аналіз попередніх досліджень. Пошуки нових підходів до підготовки фахівців, перепідготовки та підвищення кваліфікації знайшли відображення у працях вітчизняних дослідників: А. Вихруща, З. Курлянд, Г. Левченко, Н. Ничкало, Б. Терешука, В. Туташинського, Д. Тхоржевського, Р. Хмелюк та ін. Історико-педагогічні розвідки регіональної професійної освіти зроблені Т. Завгородньою, О. Дубасенюк, М. Євтухом, С. Золотухіною, В. Кемінем, С. Ситняківською, О. Ковальчук, І. Козловською, М. Чепіль та ін. Проблеми соціального захисту молоді у процесі професійної підготовки залишається недостатньо вивченим.

Метою нашої статті є узагальнення історичного досвіду соціального захисту учасників навчального процесу у фахових закладах Закарпаття (1919-1939 рр.): з'ясувати як вплинули освітні реформи на рівень освіченості місцевого населення, встановити соціальне наповнення освітніх реформ та виявити джерела соціальної допомоги студентів професійних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Входження території сучасного Закарпаття до складу Чехословацької республіки під офіційною назвою Підкарпатська Русь створило у період між світовими війнами передумови для утвердження традицій європейської демократії у її географічному центрі. Швидкий розвиток народного господарства Підкарпатської Русі вимагав кваліфікованих кадрів. Одним із першочергових напрямів діяльності уряду ЧСР в Підкарпатській Русі було реформування освіти. У спадщину від австро-угорського господарювання край отримав негативні соціально-економічні наслідки: безробіття, бідність, голод, високий рівень неграмотності та низький рівень медичної допомоги, особливо у гірських районах. Серед місцевого населення русинів (офіційна тогочасна назва українського населення краю) виділялися наявністю освіти представники духовенства. Рівень освіченості місцевого населення визначався матеріальною спроможністю, адже отримати якісну фахову підготовку можна було тільки в європейських закладах за власні кошти.

Приклад підтримки соціально незахищеної молоді показали служителі церкви. Найбільш відомий соціально-освітній проект був реалізований єпископом М. Ольшанським у процесі підготовки дяко-вчителів. На особисті кошти єпископ організував навчання юнаків у Мукачівській богословській школі (1744 р.) без урахування соціального статусу, походження, матеріального стану, освіти, віку та ін. Сатмарський римо-католицький єпископ М. Гаас заснував фонд для освітнього закладу для дівчат «Будинку Гізелли» (Gizellahaz, 1859 р.). На власні кошти

ужгородський плебан А. Будиш організував «Будинок Марії» (Mariahaz, 1879 р.). «Сестри милосердя» надавали прихисток та мінімальну загальну і часткову професійну освіту дівчатам-сиротам із священницьких та вчительських родин, а з часом усім нужденним. У різні часи при будинках виховання діяли школи, садок, курси рукоділля й музики та інтернат [1].

Соціальна складова домінувала в організації діяльності Ужгородської чоловічої греко-католицької учительської семінарії (1794 р.). У часи Австро-Угорщини в семінаріях за батьківські кошти навчалися переважно діти попів, дяків, учителів, багатих службовців тощо. Матеріально неспроможним семінаристам надавалася побутова допомога: пільги по оплаті за проживання, користування матеріально-технічною базою навчального закладу та по самообслуговуванню. Державну підтримку отримували виключно сироти. Високі досягнення семінаристів у навчанні заохочувалися виплатами із спеціально створених фондів. Фонди діяли завдяки особистим ініціативам керівників семінарій і наповнювалися приватними пожертвами: коштами від викладачів, меценатів, духовенства, банкірів, підприємців, свідомих громадян. Незначні пільги надавались місцевою владою.

На відміну від престижних студій у семінаріях освіти в Ужгородській державній школі акушерок (1890 р.) отримували дівчата з бідних сільських русинських сімей. Навчання вихідців із бідних сіл (до 1500 жителів) здійснювалося за рахунок державної стипендії. Сільська влада сіл до 1000 жителів мала забезпечити заробітну плату учениці, яка б покрила витрати на проживання. Стипендії виплачувало Міністерство освіти. Про витрати на навчання заступник мера звітував міністерству внутрішніх справ, а про використання фінансів — Міністерству освіти. Стипендія була розрахована на: харчування за навчання, придбання сумки акушерки з різними інструментами, незначні шкільні витрати та транспорт до Ужгорода та назад. Вищенаведене свідчить про складність механізму соціальної підтримки майбутніх акушерок, про обсяги і тривалість фахового навчання.

На зламі XIX-XX ст. отримати фахову підготовку можна було в п'яти ремісничих школах. Навчання, як і в усіх інших навчальних закладах, проходило угорською мовою і зводилося до простого засвоєння певних трудових навичок. Майбутні майстри навчалися ремеслу практично: безпосередньо в майстернях або дрібних приватних підприємствах. Вони у примусовому порядку виконували некваліфіковані види робіт. Ремісничі школи на початку в основному перебували на державному утриманні і фінансувалися із державного та місцевого бюджетів. За кращі досягнення у навчанні учні отримували стипендію. Так, в Хустській ремісничій школі у 1893-1894 н. р. було 6 учнів, які отримували стипендію у розмірі 30 крон.

Після переходу навчальних закладів до державного управління ЧСР в системі освіти відбулися суттєві зміни. Розширився перелік професійних світських навчальних закладів різного рівня та удосконалився процес фахової підготовки молоді. Значно збільшилася кількість професійних, господарських, ремісничих шкіл. Землеробські, лісгосподарські, керамічні, деревообробні, столярсько-різьбярські, металообробні, слюсарські, кравецькі, чоботарські, пекарські школи відкрилися в Ужгороді, Мукачеві, Хусті, Севлюші (Виноградові) та ін. Педагогічну освіту надавали в учительських семінаріях в Ужгороді та Мукачеві. Медичні кадри готував Державний інститут з освіти та навчання акушерок. Торговельні академії в Ужгороді та Мукачеві випускали спеціалістів у галузі торгівлі, економіки, підприємництва, банківської справи та ін.

За короткий термін молодь із незаможних та багатодітних сімей, вихідці із гірських сіл, збіднілі міщани мали можливість отримати професію у ремісничих школах. Ремісничі промислові школи готували кадри для роботи переважно в лісозаготівельній та деревообробній, харчовій, легкій, взуттєвій, будівельній, видобувній, видавничій промисловості, а сільськогосподарські професійні школи — у галузі агрономії. Важливо, на наш погляд, що проводилась підготовка до самостійного ведення власного ремесла та самостійного забезпечення себе робочим місцем.

Вільний час сільської молоді соціалізувався у курсовому навчанні. Шкільний відділ Ужгорода для заохочення організовував короткі ремісничі спецкурси. За двохтижневий цикл,

представлений фаховими майстрами столярства, різьбярства, книгов'язання, плетіння з лози тощо, учасники вивчали основи фаху. Курсанти отримували пристойну стипендію, до їх послуг були гуртожитки та їдальні [4, с. 148].

Для сільських юнаків у зимовий період організовувались кількомісячні аграрні курси «Срібного колоса». Навчання було безкоштовним. Навчальне обладнання (підручники, зошити та ін.) спонсорувало Міністерство землеробства, а навчальне приміщення надавало представництво села. Популярними серед дівчат були курси пошиву одягу. Якщо курсанти зацікавились і бажали кращого навчання, то мали можливість відвідувати тримісячну хазяйську школу. Навчання у школі було також безкоштовним і поєднувало зміст навчання народної школи і поглиблене вивчення ремесла [6, с. 61-63].

На державному рівні фінансувалося матеріально-технічне забезпечення професійних закладів У 30-х рр. XIX ст. активізувалось будівництво навчальних корпусів для ремісничих шкіл в Ужгороді, Севлюші, Мукачеві та Хусті. Школи були обладнані відповідно до останніх вимог технічного прогресу. Молодь із незахищених верств населення отримувала соціальну допомогу. Крім безкоштовного навчання, проживання, харчування, взуття, одягу, пільг на проїзд, Державна служба для покращення промислу на Підкарпатській Русі виділяла учням подарунки до великих релігійних та державних свят. До соціальних акцій долучались і місцеві ремісники, які забезпечували навчальні заклади власними виробами. Фінансову допомогу для організації численних фахових екскурсій надавали меценати. До підтримки належного фахового рівня навчання долучались викладачі і за власні кошти поповнювали інвентар, фахову літературу, виписували фахові газети. Долучалися до спонсорської допомоги навчальним закладам і самі учні [7, с. 54-62]. Значну підтримку надавала учням школи дивізія чехословацького Червоного Хреста. Детальну інформацію щодо витрат і надання соціальної допомоги деревообробній школі м. Ужгорода містить таблиця 1 [3, с. 43].

Таблиця 1

Бюджет інтернату деревообробної школи в Ужгороді

№ п.п.	Оплата за проживання і харчування	Кількість учнів	Сума
1	Допомога держави		679 980 Кч.
2	Міністерство соціальної опіки	8	19 200 Кч.
3	Міністерство землевпорядкування		665 Кч.
4	Повну оплату платили	4	11 060 Кч.
5	Половину оплати платили	16	20 880 Кч.
6	Четвертину оплати платили	17	12 150 Кч.
Всього		231	743 935 Кч.

[3, с. 44]

У 1919 р. Державна школа акушерок в Ужгороді з часом реорганізована в Державний інститут з освіти та навчання акушерок. З огляду на матеріальне становище учениць діяла система пільг та винятків, які були закріплені законодавчо та забезпечували допомогу при навчанні у формі часткового або повного звільнення від податку та витрати на придбання медичних сумок з інструментами. Діапазон звільнення від податків зображено у таблиці 2.

У міжвоєнний період Ужгородська учительська семінарія, забезпечувала кадрами заклади освіти Підкарпатської Русі. Випускники, залежно від отриманого рівня кваліфікації, мали змогу працевлаштуватись на різні учительські посади. Соціальний статус семінаристів у 1936-1937 н.р. вказує на те, що молодь усіх соціальних прошарків отримала право на здобуття освіти. 92 семінаристи, які проживали в шкільному гуртожитку, за походженням розподілялися таким чином: сини священників — 5, учителів — 12, службовців — 17 (усього 34), діти селян і робітників — 53. На кінець 30-х років кількість вихідців із бідних сімей становила 75 % учнівського складу. За національністю із 170 семінаристів вважали себе українцями 143

молодики, угорцями — 21, чехословаками — 6. Релігійний склад учнів представляли греко-католики, римо-католики, реформати та представники інших релігійних конфесій.

Семінаристи із добрим і відмінним рівнем навчання отримували державну стипендію. В семінарії діяв фонд підтримки кращих студентів. Фонд наповнювали приватні пожертви: надходили кошти від губернатора, єпископа, Підкарпатського банку, звичайних громадян. Шкільний відділ Підкарпатської Русі надавав матеріальну допомогу для утримання семінаристів [5, с. 1-37]. На базі Мукачівської угорської учительської семінарії 1918 р. відкрили Мукачівську руську коедукативну учительську семінарію, що дало можливість навчатися дівчатам. Студентський колектив складався із представників різних національностей та віросповідань, переважали вихідці із сіл. Окрім стипендії, студенти отримували адресну матеріальну допомогу. При семінаріях функціонували інтернати, які для молодих людей надавали безкоштовне проживання, харчування, додаткові освітні послуги. Відшкодовувало витрати на навчання та утримання соціально незахищених категорій студентів Міністерство соціальної опіки. Активно долучалася до допомоги семінаристам дивізія чехословацького Червоного Хреста [2, с. 126-128].

Таблиця 2

Пільги для учениць Державного інституту освіти та навчання акушерок

№ п.п	Навчальний рік	Кількість учениць	З них було			Відвідували курси за власні кошти
			Звільнено від податку	Звільнено від половини податку	Вивчено за рахунок села	
1	1930/31	23	16	2	-	5
2	1931/32	23	16	2	2	3
3	1932/33	22	18	2	2	-
4	1933/34	24	17	2	1	4
5	1934/35	24	18	1	3	2
6	1935/36	23	16	3	2	2

[8, с. 9-10]

Вирішували соціальні проблеми професійної школи органи місцевого управління, громадські організації та батьківські об'єднання. На законодавчому рівні діяльність батьківських об'єднань при освітніх закладах визнав наказ Міністерства шкіл і народної освіти №1516 (від 19 травня 1930 р.). За перший рік дії наказу про батьківські об'єднання було створено близько половини тисячі навчальних закладів у Підкарпатській Русі. Батьківські об'єднання опікувались матеріальним забезпеченням, навчанням дітей із бідних родин, організацією харчування, медичним обслуговуванням, упорядкуванням майна навчального закладу, тощо [9, с. 29].

У рамках нашого дослідження зацікавлення викликає соціальна діяльність культурно-освітнього товариства «Просвіта». Відповідно до статуту товариство не займалося політичною діяльністю і це дозволяло використовувати на соціальні потреби кошти з державного бюджету і навіть банківські позики під державні гарантії.

Висновки. Отже, належним чином організована професійна підготовка кадрів для народного господарства забезпечила зростання виробничого потенціалу Закарпаття міжвоєнного періоду. Розвиток освіти ґрунтувався на забезпеченні доступності освіти для кожного. Успіх освітніх реформ забезпечило їх соціальне наповнення: надання можливості людині отримати фахову освіту як гарантію вищого рівня особистого достатку та ін. У закладах професійної освіти діяла система соціальної допомоги, яка надавалася у різних формах залежності від потреб студентів. З'явилися перші прояви соціального партнерства. Як джерела соціальної допомоги, використовувалися державні ресурси, кошти місцевого самоврядування, спонсорська допомога, громадські ресурси, пожертви самих учасників навчального процесу тощо. У подальшому історико-педагогічного дослідження вимагає взаємозв'язок між

підготовкою фахівців різних напрямів та зайнятстю населення.

Література:

1. Будинок Гізелли [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uzhgorod.ws/articles-science_gizella.htm. — Назва з екрану.
2. Висіцька Т. Три сходинки до самоствердження: освіта, трудова і громадська діяльність жінок Закарпаття / Таміла Висіцька. — Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2006. — 644 с. : іл.
3. Десятий річний звіт Державної фахової деревообробної школи в Ужгороді за шкільний рік 1929-1930. — Ужгород, 1930. — 44 с.
4. Курсы ручных работ в Ужгородъ // Подкарпатска Русь. — 1927. — Рочн. IV. — №6. — С. 148.
5. Переписка з міністерства освіти і Ужгородською вчительською семінарією про організацію при ній вчительських курсів, 25.12.1919–30.03.1920 рр. // Державний архів Закарпатської області. — Ф.28. — Оп.2. — Спр.53. — 40 арк.
6. Франке А. Фахови учебни заведенія польногосподарства и домоводства / Антоній Франке // Календарь «Гандя» на 1941 роць. — 1940. — Рочн. II. — С. 61-63.
7. Годовой отчет фахових ученических школ в Ужгороде в новом здании. — Ужгород, 1938. — 78 с.
8. Nemec V. Státní ústav pro vzdělání a výcvik porodních asistentek v Užhorodě v 1927-1936 / V. Nemec. — Užhorod, 1937. — 63 s.
9. Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti. — Praha : Státní nakladatelství v Praze, 1933. — 52 s.

У статті розкрито особливості досвіду соціального захисту молоді в процесі фахової підготовки в навчальних закладах Закарпаття міжвоєнного періоду. Висвітлено способи надання соціальної підтримки для реалізації права на освіту кожним громадянином незалежно від статусу, походження, матеріальних можливостей, національної приналежності, віросповідання та ін. З'ясовано, що при підготовці кадрів інтегрувалися регіональні традиції фахового навчання у різноманітні організації соціальної допомоги. Розкрито специфіку взаємодії органів управління освітою, керівництва навчального закладу, учасників навчального процесу та їхніх родичів, громадських організацій у напрямі соціальної підтримки.

Ключові слова: професійна освіта, Закарпаття, соціальний захист молоді, соціальна допомога.

В статье раскрыты особенности опыта социальной защиты молодежи в процессе профессиональной подготовки в учебных заведениях Закарпаття межвоенного периода. Выделены способы предоставления социальной поддержки для реализации права на образование каждым гражданином независимо от статуса, происхождения, материальных возможностей, национальной принадлежности, вероисповедания и др. Выяснено, что при подготовке кадров интегрировались региональные традиции профессионального обучения в различные организации социальной помощи. Раскрыта специфика взаимодействия органов управления образованием, руководства учебного заведения, участников учебного процесса и их родственников, общественных организаций в направлении социальной поддержки.

Ключевые слова: профессиональное образование, Закарпатье, социальная защита молодежи, социальная помощь.

In the article the features of social protection of the youth in the professional training schools in Transcarpathia during the interwar period have been revealed. The ways of providing social support for the realization of the right to education of every citizen, regardless of status, origin, economic opportunities, nationality, religion have been specified. It was found that during specialists training regional traditions of professional training integrated in various organizations of social support. The interaction between education authorities, authorities of educational institutes, process participants and their families, non-governmental organizations towards social support has been revealed.

Keywords: professional education, Transcarpathia, social protection of the youth, social support.